

ve Semra Köse eser üzerinde birer yüksek lisans tezi hazırlamıştır (yk. bk.). 4. *Faslun fî fâzîleti'l-ışk. Aşkın mahiyeti ve âşıkların çektiklerini anlatan küçük hikâye ve şiirlerle süslenmiş on üç sayfalık bu risâlenin Nevâ-yı Uşşak'ın* (İÜ Ktp., TY, nr. 3958) sonunda yer alan bir nüshası bilinmektedir (Diriöz, VII [1977], s. 91). Eser üzerinde Semra Köse yüksek lisans çalışması yapmıştır (yk. bk.). 5. *Fezâilü'l-vüzerâ ve hasâilü'l-ümerâ*. Devlet idaresinde vezirin önemini anlatan on dört sayfalık bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Aya-sofya, nr. 2893). Mukaddimeden sonra "adâlet" redifli bir kaside yer alır (a.g.e., VII [1977], s. 91). 6. *Risâle-i Şikâyet-i Rûzîgâr. Fezâilü'l-füzalâ ve hasâilü'l-ümerâ'nın* sonunda yer alan bu dört sayfalık risâle de tahminen Sinan Paşa için yazılmıştır (a.g.e., VII [1977], s. 91). 7. *Sinan Paşa'ya Mektup*. Sadrazam Sinan Paşa'nın, "Şair ehl-i ilm olmaz" sözü üzerine yazılan ve şiirin bir ilim sayıldığı, gerçek şairlerin aynı zamanda ilim sahibi olduklarını, Hz. Peygamber'in şiiri ve şairleri sevdiğini anlatan mektubun metni Nevî'nin oğlu Atâî'nin eserinde yer almaktadır (Nevîzâde Atâî, s. 324-325). 8. *Tercüme-i Münşeât-ı Hâce-i Cihân*. Bilinen tek nüshası British Museum'dadır (Or. nr. 7701; bk. İA, IX, 225). 9. *Gül-i Sadberg*. Şairin divanında da yer alan dinî-tasavvufî hikmet ve öğütlerle dolu bu kaside ayrı bir eser hüviyetinde görünmektedir (bk. DİA, XIV, 225).

Nevî'nin *Muhaşşılü'l-kelâm* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2352), *Şerh-i Risâle-i Kudsiyye, Şerhu Heyâkilü'n-nûr, Risâle-i Manîk* (İÜ Ktp., TY, nr. 1725), *Risâletü'l-kelâmiyye* (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 860/22) gibi Arapça kitapları da vardır. Nevîzâde Atâî babasının tefsir, kelâm, tasavvuf, akaid, mantık vb. konularda otuzdan fazla eserinin bulunduğunu kaydederse de (*Zeyli Şakâik*, s. 421) bunların çoğu henüz ele geçmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Nevî, *Divan* (haz. Mertol Tulum – M. Ali Tan-yeri), İstanbul 1977, hazırlayanların girişi, s. VII-XIII; a.mlf., *İlimlerin Özü* (nşr. Ömer Tolgay), İstanbul 1995, s. 18; Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 140^b-141^a; Ahdi, *Gülen-i Şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîri, Tarih, nr. 774, vr. 189^b; Beyânî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2568, vr. 95^a-96^a; Kunalizâde, *Tezkire*, II, 1008-1011; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, İÜ Ktp., TY, nr. 3289, vr. 74^b-79^a; Riyâzî, *Riyâzü's-suarâ*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 143^a-b; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 120 vd.; Rızâ, *Tezkire*, İstanbul 1326, s. 96; Hammer, *GOD*, III, 108; Nevîzâde Atâî, *Zeyli Şakâik*, İstanbul 1268, s. 68, 324-325, 418-427; Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s. 329 vd.; Gibb, *HOP*, III, 173; Sicill-i Osmânî, IV, 634; Osmanlı Müellifleri, II,

437-439; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1311, I, 29-31; İbrahim Necmi [Dilmen], *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*, İstanbul 1338, I, 112 vd.; Sadettin Nûzhet [Ergun], *Tanzimat'a Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri*, İstanbul 1931, s. 229-230; Tahir Olgun, *Şair Nevî ve Sûriyye Kasidesi*, İstanbul 1937, s. 3-12; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 531; Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Milli Ktp., nr. 611, II, 1113-1114; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 129; Ağah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 142, 166, 285, 294, 298, 300; Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Nevî Divânı'nın Tahlihi*, Ankara 1990, s. 1-19; Nadir İlhan, "Nevî Efendi: Netâyicü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn", *Tuncer Gülsensoy Armağanı* (haz. Ahmet Buran), Kayseri, ts. (Bizim Gençlik Yayınları), s. 254-259; Fahri Unan, "XVI. Yüzyıl Ülemâsından Nevî Efendi'ye Göre Osmanlılarda İlim ve Âlim Anlayışı", *Ulusal Arasoy Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, Bildiriler* (haz. Alâeddin Aköz v.dğr.), Konya 2000, s. 257-266; *Mu'cemü'l-mah-tûâtü'l-mevcûde fî Mektebâti İstânbul ve Anâ-tûti* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], III, 1653-1654; Meserret Diriöz, "Nevî", *TD*, VII (1977), s. 83-102; Harun Tolasa, "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerindeki Düşünce ve Değerlendirmeleri", *TDEAD*, sy. 1, İzmir 1982, s. 15-47; Cernat Kurnaz, "Necâti Beğ, Ahmed Paşa, Hayali Beğ ve Nevî Divanlarındaki Teşbih ve Mecaz Unsurları", *TKA*, XXV/ 1 (1987), s. 127-173; Tunca Kortantamer, "Nevî Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu", *Osm.Ar.*, sy. 11 (1991), s. 215-228; İ. Hakkı Aksoy, "Nevî'nin Bilinmeyen Şiirleri", *Erciyes*, XX/229, Kayseri 1997, s. 17-18; İ. Çetin Derdiyok, "Nevî'nin Gül-i Sadberg'i", *TK*, XXXVIII/449 (2000), s. 524-533; Abdülkadir Erkol, "Divan Edebiyatı'nda Hazanîyye ve Nevî'nin 'Hazanîyye-i Latife', İsimli Kasidesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 18, Erzurum 2001, s. 107-152; Erol Çöm, "Nevî Divanında Günlük Hayat", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 11, Konya 2002, s. 201-222; Hasibe Mazioğlu, "Nevî'nin Hayatı ve Kişiliği", *JTS*, XXVIII/1 (2004), s. 137-167; Abdülkadir Karahan, "Nevî", *İA*, IX, 224-226; a.mlf., "Nevî", *TA*, XXV, 214-215; F. Babinger, "Newî", *EI²* (İng.), VIII, 8-9; "Nevî", *TDEA*, VII, 42-43.

NEJAT SEFERCIOĞLU

NEV'ÎZÂDE ATÂÎ

(bk. ATÂÎ, Nevîzâde).

NEVM

(bk. UYKU).

NEVREKOP

Bulgaristan'ın güneybatısında tarihî bir kasaba.

Günümüzde Goce Delçev adıyla anılmakta olup denizden 540 m. yüksekte, Rodoplar ve Pirin dağları arasında geniş bir düzlük (Nevrekop ovası) üzerinde ve Yunan-

Bulgar sınırının 20 km. kadar kuzeyinde kurulmuştur. Mesta Karasu (günümüzde Mesta) nehri kasabanın birkaç km. doğusundan geçer ve bölgeyi Yunan Makedon-yası ile Balkanlar'ın içlerine bağlayan yolların geçmesine kolaylık sağlar. Kasaba, 9 km. kadar uzakta bulunan Nikopolis ad Mestum adlı antik yerleşmenin mirasçısı olarak ortaya çıkmış, şehrin isminin de antik Nikopolis'ten geldiği ileri sürülmüştür.

Osmanlılar döneminde bir hristiyan köyü olmaktan çıkarak bir İslâm-Türk şehri ve bölgedeki önemli bir dinî merkez haline gelen Nevrekop ve çevresi, Osmanlı idaresi altına Gazi Evrenos Bey'in Siroz ve Drama yakınlarındaki önemli kaleleri ele geçirmesi sırasında 776-785 (1374-1383) yılları arasında girmiş olmalıdır. Nevrekop ovası ve biraz kuzeyindeki Razlog / Razlık vadisinin ele geçirilmesiyle birlikte Osmanlılar, Filibe (Plovdiv) ve Çepino vadisi yoluyla Trakya ovası arasında bağ kurdular.

Osmanlı idaresinde Serez (Serres) sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Nevrekop'la ilgili ilk kayıtlara 849 (1445) tarihli defterde rastlanır (BA, MAD, nr. 525). Buna göre Nevrekop 137 hâne hristiyanından oluşan büyük bir köy durumundaydı ve döneminde bölgedeki en büyük yerleşim birimiydi. 858-859 (1454-1455) tarihli defterde ise 265 hristiyan hânesi yanında on iki hâne müslüman nüfusun varlığı dikkati çeker (BA, TD, nr. 3).

Bu tarihlerden 922'ye (1516) kadar geçen süre zarfında bölgede önemli değişimler yaşandı. Trakya ovası ve Doğu Makedonya yoluyla Anadolu'dan gelen yörükler hristiyan Bulgarlar'ın yaşadığı köyle-re ve Nevrekop kasabasına yerleşmeye başladı. 922-923'te (1516-1517) kasabada 319 hristiyan hânesiyle 167 müslüman hânesi mevcuttu (yaklaşık 2000 kişi). 936'da (1529-30) nüfus daha da arttı. Hristiyan hâneleri 385'e müslüman hâneleri ise 281'e çıktı. Böylece % 42'si müslüman olan 3000'e yakın sakinyle Nevrekop dönemin ölçülerine göre önemli bir kasaba özelliği kazandı. 977'ye (1569-70) doğru bölgede İslâmiyet önemli ölçüde yayıldı. Kasabada müslümanlar toplam nüfusun üçte ikisini teşkil etti. Mahalle sayıları da bu değişikliği açık bir şekilde gösterir. 1529'da beş müslüman ve on üç hristiyan mahallesi varken 1570'te bu sayı on üç müslüman ve altı hristiyan mahallesi şeklindeydi. Sonuncu tarihte müslümanların sadece % 14'ü sonradan ihtidâ edenlerden oluşuyordu. Bu da yörede yaşayan müslümanların çoğunluk itibarıyla Güney

Makedonya'dan gelen Türk göçleri sonucu oluştuğunu ortaya koyar.

Nevrekop'un hristiyanlardan ibaret bir köy olmaktan çıkıp bir müslüman kasabasına dönüşmesinde Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Bey'in oğlu olan Mehmed Bey tarafından yaptırılan (1480-1490) muhteşem kubbeli bir cami, okul ve Mesta Karasu nehri üzerindeki köprü önemli rol oynadı. II. Bayezid dönemi vezirlerinden Koca Mustafa Paşa da medrese ve hamam yanında burada bir cami yaptırttı. Ayrıca Şevval 972'de (Mayıs 1565) Kanûnî Sultan Süleyman Nevrekop'taki yetkililerden oğlu Şehzade Mehmed'in hâtrasına bir cami ve musallâ yaptırmalarını istemişti.

Nevrekop kasabasında olduğu gibi bazı köylerinde de benzeri yavaş fakat yoğun bir İslâmlaşma süreci yaşandı. 1529 yılında kırsal nüfusun % 13'ünü, 1570'te ise % 28'ini müslümanlar teşkil ediyordu. Zaman içerisinde bu durum biraz daha artarak sürdü. 1900'de 123 köyüyle bütün Nevrekop kazası 12.500 Türkçe konuşan, 26.960 Bulgarca konuşan (Pomak) müslüman ve 35.310 hristiyan Bulgar nüfusa sahipti. 1570-1900 yılları arasında İslâmiyet böylece % 28'den % 53 oranına ulaştı. Öte yandan burada Ortodoks piskoposluğu XVI. yüzyıldan beri mevcuttu, ancak piskoposların listesine 1622 yılından itibaren rastlanırlar.

Kasabanın Osmanlı dönemine ait en ayırtıl tasviri, Evliya Çelebi tarafından yanlış biçimde de olsa Vetrine olarak (Şimdiki Yunan Makedonyası'ndaki Neo Petritsi) kaleme alınmıştır. Evliya Çelebi Nevrekop'u pek çok camisi, dergâhları, hanları, hamamları, medreseleri ve mahallî idarî binasıyla büyük ve güzel bir kasaba şek-

linde tanımlar. XVIII. yüzyılda kasaba yavaş da olsa büyümesini sürdürdü. 1847'de Fransız seyyahı ve coğrafyacı Viquesnel, Türkler, Bulgarlar ve birkaç Ortodoks Eflak'ın yaşadığı 1000 evden, gördüğü on iki minareden, hanları ve hamamları bulunan oldukça büyük bir pazardan söz eder. 1809 ve 1811'de Nevrekop'un hristiyan cemaati küçük bir kilise inşa etti. 1833 ve 1841'de biraz da Tanzimat reformlarının sağladığı rahat ortamın ifadesi olarak büyük ve âbi-devî bir kilise yapıldı. 1820'lerde ise son olarak günümüzde sadece birkaç eski fotoğrafı kalan büyük kubbeli cami inşa edildi.

1324 (1906) yılına ait *Selânik Vilâyeti Salnâmesi*'nden Nevrekop kasabasının yirmi mahalle, 1432 hâne, 598 dükkân, on iki cuma camisi, dört mescid, iki kilise ve en az sekiz derviş tekkesine sahip olduğu dikkati çeker. 1908 tarihli bir Yunan kaynağında burada 5900 kişinin yaşadığı, bunun 3865 Türk, 490 müslüman Çingene, Yunan Ortodoks kilisesine bağlı 595 ve Bulgar piskoposluğuna bağlı 900 hristiyan ibaret olduğu belirtilir. Aynı kaynak Nevrekop kazasının nüfusunun çoğunlukla müslümanlardan oluştuğunu haber verir (toplam 83.000 sakinin 51.000'i, yaklaşık % 61). 1303 (1885-86) tarihli salnâme daha düşük rakamlar verse de Yunan kaynağında gösterildiği gibi müslümanların aynı yüzdelik orana sahip olduğuna işaret edilmiştir.

1912'de Birinci Balkan Savaşı esnasında Nevrekop'un Bulgarlar tarafından alınması müslümanların toplu olarak göç etmesine yol açtı. Müslümanların boşalttığı Nevrekop ve köylerine Yunanlılar tarafından ele geçirilen Drama ve Serez bölgelerinden sürülen Bulgar göçmenleri yerleşti. Bu eğilim zamanla daha da arttı. Günümüzde birkaç Çingene müslüman ailesi bir tarafa bırakılırsa kasaba nüfusu tamamıyla hristiyan - Bulgarlar'dan oluşur (1978 nüfusu 17.800). Müslümanlarla birlikte Osmanlı mimarisi de ortadan kalkmıştır. Bugüne sadece Karaca Bey oğlu Mehmed Bey Camii'nin kalıntıları ile yanındaki Koca Mustafa Paşa Hamamı'nın çok kötü durumdaki harabeleri ulaşmıştır.

1960'lı yıllarda ve 1973'te olayların zirveye çıktığı hareketli dönemlerde Nevrekop'un dağ köylerinde yaşayan Pomaklar, komünist rejimi tarafından dinlerini değiştirmek ve "Bulgar asıllarına dönmek" için çok büyük baskılara mâruz kaldı. Şiddete başvurularak direnişi kırılan Pomaklar'dan sonra müslümanlar da büyük çapta yeni isimler almaya zorlandı, evlerinden sürülerek Bulgarlar'ın arasına (müslüman-

ların bulunmadığı yerlere) dağıtıldı. Komünist yönetimin sona ermesiyle birlikte pek çoğu dağlık bölgelerdeki kendi köyüne döndü, mütevazı İslâmî yaşamlarını yeniden canlandırdı; bunlar dışarıdan aldıkları yardımlarla tahrip edilmiş veya yıkılmış camilerini tekrar inşa ettiler.

Nevrekop'ta bazı Osmanlı yazarları yetişmiştir. Şair, âlim ve Nakşibendî dervîşi olan, uzun yıllar Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın hizmetinde bulunan ve 1248 (1832) yılında Nevrekop'ta vefat eden Rânâ Mustafa Efendi bunların en önde gelenlerindendir. Kavala'da 1818-1821 yılları arasında inşa edilen Mehmed Ali Camii ile yakın benzerlikleri bulunan Nevrekop'taki kubbeli camiye yaptıran da muhtemelen bu zattır. Daha önemli olanı ise Halvetiyye tarikatının Zühriyye şubesi kuran Zührî Ahmed Efendi'dir. Zührî Ahmed Efendi 1157'de (1744) Selânik'te vefat etmiş ve aynı mahalde kendisinin inşa ettirdiği tekke ve kütüphanenin olduğu yerde defnedilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 3; BA, MAD, nr. 525; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 761-762; A. Viquesnel, *Voyage dans la Turquie d'Europe*, Paris 1868, tür.yer.; V. Kânçev, *Makedonija, etnografija i statistika*, Sofia 1900, s. 493-497; Ž. Čankov, *Geografski rečnik na Balgarija*, Sofia 1939, s. 296-297; B. Laourdas, *Hé Métropolis Neurokopiou 1900-1907*, Thessaloniki 1961, tür.yer.; A. Stojanovski, "La population dans les villes Macédoniennes aux XVe et XVIe siècles", *Les Macédoniens dans le passé*, Skopje 1970, s. 119-134; Cvetana Dremiszova-Nelčinova, *Arheološki pametnitsi Blagoevgradski okrâg*, Sofia 1987, tür.yer.; Str. Dimitrov, "Demografski otnošenija i pronikvane na Isljama v zapadnite Rodopi i dolinata na Mesta prez XV-XVII v.", *Rodopski Sbornik*, I, Sofia 1965, s. 63-114; M. Sokolowski, "Nevrokop i Nevrokopsko vo XV i XVI vek", *Prilozi-Makedonska Akademijana Naukite i Umetnostite*, II, Skopje 1975, s. 5-31; E. Radushev, "Demographische und ethnographische Prozesse in den Westrodopen im 15.-18. Jahrh", *Bulgarian Historical Review*, III/4, Sofia 2002, s. 3-50; M. Kiel, "Nevrokop", *EP²* (İng.), VIII, 9-11; "Goce Delčev", *Kratka Bălgarska Enciklopedija*, Sofia 1964, II, 52; "Nevrokopska Kotlovina", a.e., Sofia 1966, III, 554.

MACHIEL KIEL

NEVRES, Abdürrezzâk

(عبد الرزاق نورس)

(ö. 1175/1762)

Divan şairi.

Aslen Kerküklüdür. XIX. yüzyıl şairi Osman Nevres'ten ayırt edilebilmesi için Nevres-i Kadîm olarak anılır. Bağdatlı İsmâil Paşa babasını Abdullah diye kaydederse

Mehmed Bey Camii'nin 2005 yılındaki hali (Stephen Lewis fotoğraf arşivi)

